

Тема: «Культура спілкування і взаємин батьків і дітей»

Твоя сім'я — це твоя доля. Щастя дітей починається зі щастя батьків. Тут його причина й підмурок. Сімейне виховання ґрунтується на трьох засадах: увага, повага й вимогливість.

Моральне формування особистості починається у сім'ї. Від матері та батька, старших сестер і братів, бабусь і дідусів дитина дістає початкові відомості про навколишній світ, про норми взаємин з іншими людьми. З рідної домівки несе вона у дитячі ясла, садок, школу свої навички, звички, культуру поведінки.

І незважаючи на те, що з перших років життя дитини у формуванні її особистості беруть участь вихователі, вчителі, друзі, потенційний заряд морально-етичних якостей, набутий у сім'ї у сукупності культури емоційних почуттів, постійно справляє на неї величезний вплив.

Батьки часом засмічують голови своїх дітей неправильними уявленнями, недотепними поняттями, шкідливими поглядами та звичками. Вони нівечать душі своїх дітей так само, як були зіпсовані колись їхні душі.

У роки отрочтва та юності, формуючи своє Я, власні життєві позиції, людина мимоволі порівнює, зіставляє соціально-моральні, естетичні ідеали й установки із сімейними. Ступивши на самостійний шлях, людина шукає особисте щастя — створює сім'ю, відтворюючи тим самим спосіб життя батьків і затверджуючи свою, збагачену новим змістом, етику міжособистісних стосунків.

Важко переоцінити роль морального авторитету батьків у формуванні духовного світу дитини, у вихованні особистості. Авторитет, — справедливо наголошував А.С.Макаренко, — може бути істинним і хибним. До хибного авторитету він відносив:

- авторитет придушення, коли батько чи мати за найменші порушення норм поведінки карають дітей;
- авторитет відстані, коли батьки свідомо уникають контакту з дітьми, а доручення дають через бабусь, нянечок тощо;

- авторитет чванливості, коли батьки поведуться зарозуміло стосовно знайомих або співробітників, а діти наслідують, засвоюють цю огидну манеру;
- авторитет педантизму й резонерства — у разі, якщо мати або батько вдаються до дріб'язкового піклування над дітьми, читають їм доречні й недоречні марудні нотації, не домагаючись виконання доручень;
- авторитет доброти, коли батьки захвалюють дітей;
- авторитет купівлі, коли батьки за успіхи або слухняність обіцяють дітям подарунки;
- авторитет панібратства, коли без урахування вікових особливостей дітей батьки поведуться з ними як із рівними собі.

Усі ці види хибного авторитету походять від морально-етичної, педагогічної, психологічної необізнаності батьків. Проте важливо не тільки те, скільки часу батьки проводять із дітьми, а й як вони його проводять. На жаль, не всі батьки це розуміють. Деякі батьки мають слабку моральну, педагогічну, етичну, психологічну підготовку і не готові дотримуватися підвищених вимог до виховання дітей, прагнуть перекласти турботи з виховання на бабусь та дідусів, на садок і школу, на армію і суспільство.

У народі кажуть, що вустами немовляти "мовить істина". Мимоволі пригадується один випадок. Якось увечері сім'я зібралася вдома: дружина дивилася телевізор, чоловік читав газету, дитина малювала. Вражена вродою співачки, мати звернулася до сина зі словами замилювання.

"Олексійку, поглянь, яка вродлива жіночка співає". Син глянув на екран, потім на матір і сказав: "Ти теж вродлива!" Цією фразою він відвернув увагу батька від газети... Той подивився на дружину зовсім іншими очима. Дитина допомогла батькові досягнути мить впізнавання там, де, здавалося б, усе давно ясно.

Важко впливати на духовний світ дитини, якщо в сім'ї немає духовного комфорту, немає любові й порозуміння. А щастя і порозуміння у наших

руках. Отже, не уникайте ніжних слів, не бійтеся похвалити один одного, не принижуйте і не ображайте людську гідність.

Життя коротке й різноманітне, а щастя — це нормальний стан людини. Взяти принаймні таке визнання: "Я закоханий, наче хлопчисько. І в кого б ви думали? У свою дружину, — каже мені давній приятель, — а втім, ми з нею живемо вже десять років. Мені завжди хочеться зробити їй щось приємне". Звісно, кохання творить дива, робить людину краще й чистіше.

Проста деталь побуту. Вранці йдуть на роботу ... увечері повертаються додому. Але зверніть увагу, як ідуть і як повертаються.

А сімейний обід? Як важливо почути слова подяки за приготовлений обід, побачити посмішку, відчувати бажання допомогти.

Вчинки батьків, їхня поведінка, моральне сприйняття дійсності — найголовніше у створенні сприятливого клімату сімейних стосунків.

Дитина — це дзеркало, в якому відбивається духовний світ батьків. Уважно придивіться до своєї дитини і ви побачите у ній самих себе. Виховати — означає впливати на дитячу душу найліпшим, що є у нас самих.

Необдумане слово або негідний вчинок укарбовуються у дитячій душі.

Людина входить у світ не моральним і не аморальним, не героєм і не злодієм, вона й не добра й не зла, не гарна й не погана. Вона приходить у світ ніякою. Тож якою вона буде, цілком залежатиме від нас — людей, котрі живуть поряд.

Найчастіше ми припускаємося однієї й тієї самої помилки: віримо у власну безгрішність і право вершити суд, а якщо виходить щось не так, провини за собою не визнаємо. Чимало є таких батьків, які з надзвичайною легкістю дарують дітям власні хиби й недоліки, а потім карають їх за це.

Перш ніж покарати дитину, спершу слід розібратися в самому собі. Будь-яке рукоприкладство — це педагогічне дикунство. Вдарити дитину — означає розписатися у власному безсиллі й нечуваному неуктві. Адже часто дитина чинить неправильно внаслідок обмеженості свого життєвого досвіду, знань і вмінь. Помилки свої треба виправляти разом, тоді дитина повірить у

щирість дорослого. Допоможіть їй стати краще, не принижуючи її, — і дитина обов'язково це сприйме.

Не слухняності слід домагатися від дітей, а вміння слухати і розуміти один одного. Часом дитину можуть вилаяти за те, що вона впустила ложку, натомість за зіпсований іншим настрій, за зневагу до іншого — промовчати.

Виховання в сім'ї — це правильно організоване спілкування, ґрунтоване не на підпорядкуванні й примусі, а на взаємовпливі, взаємодопомозі, взаємозалежності. На цій загальнолюдській нормі спілкування і будується етикет сімейних взаємин.

Будь-який учинок дітей викликає в батьків певну реакцію: посмішку, гнів, схвалення, несхвалення. У такий спосіб ми орієнтуємо дитину в складному світі людських взаємостосунків, формуємо в неї морально-етичні критерії, що мають спиратися на культ знань, культ скромності й культ жінки.

Про рівень цивілізованості, про загальну культуру суспільства судять за красою ставлення до жінки. Тому вже з дитинства хлопчику варто прищеплювати повагу до дівчинки, майбутньої матері. Тривала історія духовної культури і практика сьогодення доводять, що для виховання справжнього чоловіка батькам, учителям весь час слід підтримувати у колективі (сім'ї, дитячому закладі, школі, вузі) відносини, просякнені духом лицарської турботи про жінок, аби найменший вияв грубості або цинізму викликав протест і засудження, а не байдужість. Байдужість — це параліч душі.

Звитяжна людина бачить добро і зло не тільки очима, вона відчуває їх серцем і розумом. Тому у хлопчиків треба формувати могутній чоловічий імунітет проти байдужості, зухвалості, цинізму та підступності, позаяк без цього неможливий майбутній батько. Доброта без мужності перетворюється на безпорадність, на євангельське непротивлення злу.

У житті є не тільки краса і шляхетність, а й, на жаль, зло, підступництво, підлість, брутальність і нахабство. Жодні життєві обставини не можуть виправдати неетичність батьківської поведінки. Існує єдиний вихід —

протиставити хамству особистий приклад. Хамство — результат поганого виховання і низької культури, невтриманості й егоїзму. Як відповісти на брутальність і образу дружини (чоловіка)?

Зберегти гідність і нервові клітини, котрі, як відомо, не відновлюються?

Наука свідчить, що спілкування в сім'ї виконує низку функцій: інформаційну, виховну, психотерапевтичну тощо. Ізоляція людини призводить до важких і часом незворотних наслідків. Це відбувається в тому разі, якщо контакти подружжя позбавлені емоційності, а обговорювані питання стосуються лише побутових аспектів життя.

Французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері за найвище благо людей вважав спілкування. Як ми вміємо спілкуватися з близькими? Декому таке питання може здатися дивним: що тут уміти? З приводу такої позиції висловився Франсуа де Ларошфуко: "Найчастіше обтяжують людей ті, хто вважає, що вони нікому не можуть заважати".

Сила шлюбу — в моральній чистоті буденних відносин. Східна мудрість твердить: "Людина може уникнути невдач, спричинюваних обставинами, але від нещастя, які вона сама на себе наврочує, порятунку нема". Найбільше нещастя — це бездушність, невміння і небажання зрозуміти іншого.

Чистоту повсякденних стосунків подружжя зміцнює культура поведінки. Її сутність — це мистецтво поєднувати свій індивідуальний розвиток з умінням цінувати гідність іншого. Це мистецтво бути іншим, залишаючись самим собою; мистецтво збагнути перебіг думок і почуття близької людини, не втрачаючи при цьому власного Я; мистецтво прийняти точку зору іншого. Сприймати іншу людину такою, якою вона є, навіть кращою, ніж вона є, осягати її внутрішній світ і передбачати поведінку — от ті найважливіші засади, здатні впливати на духовний світ дитини.

Гете стверджував, що поведінка — це дзеркало, в якому відбивається душа людини. Хамська поведінка свідчить про убогість натури, закоханої до самозабуття лише у себе. Шляхетна поведінка свідчить про велич душі людини, котра прагне загального блага.

Принципи і норми поведінки закладаються вдома. Етикет сімейних взаємин становить сукупність правил гарного тону, що регулюють форми взаємовідносин людей у домашній обстановці, у побуті.

Етикет сімейних взаємин охоплює такі основні принципи і норми, що впливають на розвиток духовного світу дитини.

Людинолюбство, гуманізм, почуття колективізму. "Усе живе — не одне, Усе живе багато в чому" (Гете). Людина завжди відчуває потребу в колективному спілкуванні. Батько (мати) навчає дитину зважати на колектив, шанувати його думку, адже людина може виявити себе, затвердити, самоутвердитися тільки в колективі. У колективі, у соціальному середовищі формується правильне розуміння особистих і суспільних інтересів.

Ввічливість. Ще тисячу років тому існувало золоте правило: "Не роби іншим того, чого не бажаєш собі!" Ввічливість — це така норма поведінки, коли людина затверджує власну гідність, шануючи гідність іншого.

Ввічливість виявляється в поштивості й шанобливості стосовно незнайомих людей. Це завжди приємно і красиво. Але не менш важлива ввічливість у відносинах із близькими. В аудиторії, де зібралися школярі, на питання: Хто любить маму? пролунала одностайна позитивна відповідь. На друге питання: Хто допомагає матері зняти пальто, коли вона повертається додому? із 400 юнаків руки підвели лише тридцять. Що ж це за любов до матері, якщо вона така безлика? Ввічливість не на одну хвилину, коли треба щось попросити в батьків, або чогось домогтися для себе, а ввічливість як властивість характеру, що виявляється в послужливості у відносинах між членами сім'ї й у першу чергу між подружжям.

Ввічливість ненадовго не може замінити щоденної практики чемної поведінки. Нерідко запитують: як захистити свою гідність, коли інша сторона поводить зухвало, порушує елементарні норми сімейного співжиття? Відповідь може бути тільки одна: "Чемно!" Ця норма етикету має цілу гаму відтінків ставлення: від делікатності й м'якості до холодності.

Як виникають знущальні сварки? Напрочуд нерозумно. У пориві гарячності ми говоримо обранцеві те, що викликає в нього гнів. Потім починаємо напучувати: "Чи ти сліпа (сліпий)?" або "Скільки не кажи — наче об стінку горохом", або "Тебе й грім не прошибе", ба й ще гірше. Гідність уже зачеплено. І чим активніше ми "виховуємо", тим гірше.

Тактовність — вибір певного способу чемної поведінки. Сварці можна запобігти, дотримуючись елементарних норм сімейного етикету. Якщо чоловік (дружина) роздратований(на), ображений(на), варто ухилитися від зауважень, дати йому (їй) час заспокоїтися, охолонути. Не варто виливати власну роздратованість на близьку людину, адже решта зійде нанівець, а цей біль назавжди залишиться з вами. Якщо ви надто втомилися, намагайтеся відволікатися, розслабитися, переключитися: зробіть зарядку, прибирання, прогуляйтеся вулицею, послухайте улюблену музику, сходите у крамницю за продуктами. Коли заспокоїтеся, проаналізуйте конфлікт, сварку: у чому проблема, якою є ваша мета, якою є мета коханої людини, що потрібно зробити для досягнення мети?

Намагайтеся запобігати сваркам, конфліктам: будьте милосердні, душевні й об'єктивні при невдачах і розбіжностях. Чим ви добріші, чемніші й люб'язніші у практиці сімейних взаємин, тим легше для вас буде розв'язання складних ситуацій і конфліктів.

Недоречне застосування норм увічливості може викликати іронічну посмішку, дратівливість, антипатію. Один і той самий вчинок за різних умов може сприйматися і як хиба, і як надлишок уваги й чуйності, — у будь-якому разі він буде безтактовним. Тактовність передбачає знання індивідуальності партнера, його характеру.

Вчені-психологи встановили закономірність, яка характеризує відмінності поведінки у чоловіків і жінок. Якщо, наприклад, жінки страждають від прагнення чоловіків збільшити психологічну дистанцію, тобто від відстороненості, то чоловіки, навпаки, — від намагання жінок скоротити дистанцію, від безконтрольного вияву будь-яких емоцій. У чому це виявляється?

Чоловік (дружина), повернувшись додому після роботи, хоче трохи залишитися наодинці. Партнер щосили намагається розвіяти, як йому здається, похмурий настрій друга. Виникає взаємне роздратування. Воно може перетворитися на ворожість, коли за півгодини-годину одному заманеться поділитися своїми сумнівами з іншим, а він (вона) у серцях навмисно якомога гучніше ввімкне телевізор, радіо, почне читати книжку або поратися в кухні. Щоб цього не сталося, потрібно вміти обмірковувати вчинки, прогнозувати модель своєї поведінки.

Тактовність — це така норма етикету сімейних взаємин, за якої ввічливість і товариськість підпорядковані готовності прийти на допомогу у потрібний момент. Розберемо й проаналізуємо прийоми тактовної поведінки у конфліктних ситуаціях.

Виникла проблема. Сусіди скаржаться, що балкон залило брудною водою, коли ваша жінка мила щось там у себе або що ваш чоловік зайняв у коридорі вільне місце, поставивши там шухляду! Далі йде неприємне звинувачення. Що робити? Тактовна людина спокійно вислухає зауваження, опанує обурення, а потім скаже, що вона стурбована й здивована. Дасть зрозуміти, що зауваження на адресу близької їй людини її зачепило, але вона не сумнівається, що злого наміру тут не було. Сталося якесь непорозуміння, спеціально він (вона) так не міг(ла) вчинити. Залишившись наодинці з дружиною (чоловіком), необхідно з'ясувати, в чому справа, переказавши їй (йому) зміст діалогу, що відбувся.

Розберемо ще один життєвий випадок. Ви збираєтеся в гості. Разом купили букет троянд, а до вечора троянди зів'яли. Разом купили костюм, а він виявився з дефектом. Ваш чоловік у гніві або в зневірі, йому хочеться перекласти провину на іншого. Як бути? Викликати "вогонь" на себе: "Це моя провина. Прогавила через брак досвіду. Не хвилюйся. Буде нам наука!"

Доброта і шляхетність. Людина за своєю природою істота соціальна. Роблячи добро іншим, ми відчуваємо радість, зробивши іншому краще, ніж собі. Доброта зобов'язує вчиняти з огляду на благо іншої людини.

Ще великий давньогрецький філософ Арістотель писав:

"... любимо ми тих, із ким приємно проводити час, а такі люди ввічливі, не схильні викривати помилки інших і сваритися; подобаються нам ті, хто вміє пожартувати і зрозуміти жарт, бо й те й інше приносять задоволення ближньому. Користуються любов'ю ті, хто не має звички дорікати нас благодіяннями. Любимо ми людей незлопам'ятних, котрі не пам'ятають образ і легко йдуть на примирення. Вселяють довіру ті, хто не лихословить й звертає увагу не так на дурні риси, як на чесноти друзів"¹¹.

Ніщо так не допомагає у мить розпачу й розчарування, як щире і добре слово друга. Добро гоїть душевні рани, розсіює тривоги і страхи. Якщо чоловік почав замикатися в собі, мовчить, пригнічений чимось, намагайтеся з'ясувати причину поганого настрою, але без упертості й надокучливості.

Ніколи не дозволяйте собі ляяти чоловіка (дружину), коли вони перебувають в обуренні або пригніченому стані. Чуйна критика доречна, коли людина готова змінити ситуацію, коли душа її (його) зміцніла для діяльності та боротьби.

На гарний духовний настрій впливає і дотепний жарт. Завдяки йому нерідко зводять нанівець психологічну напруженість. Вихованим людям властиве почуття міри й у гостроті на язик. "А блазень, — писав Арістотель, — підпорядкований кумедному, і, якщо вийде розрада, він не пожалкує ані себе, ані інших, говорячи таке, чого ввічлива людина ніколи не скаже, натомість когось не зможе навіть вислухати. Стосовно невігласа, то для такого спілкування він негожий, позаяк ні в чому йому не сприяє, він усім незадоволений".

"Злодія можна зрозуміти й простити, убивцю не можна простити, але можна зрозуміти. А підступну людину не можна ані зрозуміти, ані простити... Байдужість, — за словами Льва Толстого, — це і є душевна підлість".

Учитель першим приймає на себе удар бездуховності, нахабства, що атакують його день у день, і йому не стримати цього натиску, якщо не підніметься на допомогу вся культурна громадськість.

Явним відхиленням від етикету сімейних взаємин є *приниження людини*. У домі з нагоди сімейного торжества зібралися знайомі, й один балакучий гість угледів дитячу скрипку, що висіла на стіні. І відразу фальшиво улесливим тоном, яким деякі дорослі намагаються розмовляти з дітьми, поцікавився, хто тут грає. Запитав, задалегідь здогадуючись, хто саме може бути в цій сім'ї музикантом. І юний музикант постав перед ним у всій чарівності своїх неповних шести років. На превеликий жах батьків, котрі зовсім не належали до числа тих, хто самозабутньо демонструє перед друзями й знайомими таланти своїх дітей, він попросив хлопчиська заграти. Той негайно здійнявся на стілець і зняв зі стіни скрипку. Невдовзі сталася заминка — знадобилися ноти, пюпітр. Батько сподівався відвернути увагу хлопчика. І тут на виручку прийшов дідусь, котрий наголосив, що все знайдеться. І що не потрібно принижувати людину... Слід сказати, що хлопчисько також виявив максимум делікатності: зіграв лишень одну вправу і щасливий, що приніс задоволення гостям, пішов спати. А втім, діло наближалось до того, щоб він йшов від гостей сповнений якщо не образи, то принаймні сумного здивування, чому дорослі такі непослідовні й так зневажливо поставилися до мистецтва, хоча й удавали, ніби їм цікаво. Краще за інших це зрозумів дідусь, котрий був наймудрішим за решту.

Принизити, образити людину зрештою неважко, до того ж чим вона вразливіша, тим легше це зробити. Тож чи можна забувати про підвищену чутливість юної душі, душі незахищеної, емоційної, відкритої?

Відмова у проханні. Чи завжди ми відмовляємо сину або доньці в прогулянці, купівлі морозива, зустрічі з друзями через те, що відмова ця була внутрішньо виправдана, по-справжньому необхідна?

Що може бути принизливішим за необхідність випрошувати, канючити? Утім, батьки, бува, попервах відмовляють, потім знову відмовляють, а

врешті-решт зненацька поступаються після виснажливих і настирливих чіплянь. Виходить, відмова дорослих спочатку не диктувалася жодною внутрішньою логікою, тобто у ній взагалі потреби не було.

Ображають гідність дитини також байдужість до її інтересів і потреб, зневага в її силах і здібностях, які, й це всім відомо, вимагають безперервного розвитку саме за допомогою старших. Це також стосується розвитку сил духовних, морально-естетичних, і, ясна річ, розвитку інтелекту.

Епізод у тролейбусі: молода мама розмовляє із сином, хлопчиком років тринадцяти. Пасажирам напівпорожнього тролейбуса явно симпатизує ця пара: елегантна ерудована мама і вродливий, причепурений хлопчик. Власне, вони привернули увагу всіх пасажирів — їхня розмова лунала на весь салон. Зрив стався несподівано. Хлопчик затримав погляд на стародавньому будинку, що промайнув за вікнами, і запитав про нього. Мати лише знизала плечима. І тут утрутилася жінка, котра сиділа позаду. Вона вирішила допомогти. Однак молода мама крижаним тоном заявила, що у них своя розмова.

Що виніс із такої ситуації хлопчик? Різні почуття можна було прочитати на його зашарілому обличчі: й розчарування — він, звісно, залюбки б послухав розповідь сусідки, й сором, і ніяковість — сам він поки не навчився от так, похапцем, заподіювати людям зарозумілі щиглі. Але, на жаль, за цим прослизнуло й щось гордовите — чи не було це передчуття можливості холоднокровно нехтувати почуттям спільності заради утвердження свого егоїстичного Я?

Одним із найважчих страждань дитинства може стати, приміром, відчуття матеріальної залежності. Не можна ставити дитину у становище людини, котра живе в постійному неоплатному борзі. Хоча водночас неприпустимо також ростити нахабного, свідомого утриманця, переконаного в тому, що всі навколишні йому зобов'язані, що він центр і "пуп землі". Докори викликають почуття протесту, жорстокості, проте не виховують жодних позитивних рис характеру. Чим керується переважна більшість батьків в

аналогічних випадках? На наш погляд, тут дається взнаки деякий прихований виховний принцип, що виявляється не тільки в сім'ї, — гостра привселюдна реакція на поведінку молодих, аби приборкати їхню неугамовну енергію. Не спрямувати, а саме приборкати — шляхом нескінчених повчань і нагадувань. У такому разі вимогливість перетворюється на сварливість, ба й навіть на самодурство; серйозні, здатні дістатися серця дитини слова заступаються вигуками, а повсякденні дріб'язкові претензії затуляють все піднесене, до чого так палко закликають дитину.

Правила етикету — це правила моральні. Ситуативне зухвальство з роками переростає в якість, зумовлює формування грубого, жорсткого характеру.

Скажімо, у кав'ярні рокоше музика, напалено, вчорашні школярі — хлопці й дівчата — голосно розмовляють, сміються, цілком задоволені собою. А людям похилого віку делікатність не дозволяє зробити їм зауваження. Однак знаходиться людина, котра тихо каже молодим: "Будьте ласкаві, не паліть". А їй у відповідь лунає вельми брутальне: "А де це написано, що не можна?" Або інший випадок. У ліфті багатоповерхового будинку піднімаються син-третьокласник, його батько і стороння жінка. Син щось голосно розповідає батькові, а він дуже тихо: "Добре, потім докажеш". І на вушко синові: "Треба зняти шапку, адже в ліфті жінка. І не стій до неї спиною!" Син у відповідь також пошепки: "Вибач". Можливо, хтось скаже, що це дрібниці, і не варто звертати на них увагу. Але цей хлопчик ніколи не поводитиметься так, як ті хлопці у кав'ярні.

Звісно, знання правил етикету ще не означає вихованість. Треба, щоб це знання підкріплювалося внутрішньою вихованістю, високою моральністю. Без цього від етикету буде мало користі. Просто знати правила етикету замало, треба, щоб вони ввійшли у звичку, стали повсякденною потребою. Етикету треба навчати з дитинства. Свого часу А.С.Макаренко писав: "Хоч би скільки правильних вражень про те, що потрібно робити, ви не створювали, та якщо ви не виховуєте звички, я маю право сказати, що ви нічого не виховали".

"Я родом із дитинства", — повторював Сент-Екзюпері. Можна доволі ствердно казати, що далеке від ввічливості поводження, на яке мусимо наражатися в повсякденному житті, бере свій початок із дитячих років. Діти від народження вихованіші за дорослих: вони не лаються, не ображають один одного, не напиваються. І провина дорослих у тому, що вони все це прищеплюють дітям. Адже брутальне слово на адресу літньої людини при дитині повернеться вам не тільки від ображеного, а й від сина (доньки), які дістали від вас уроки спілкування з людьми. От чому в етикеті сімейних взаємин передусім слід вирізнити безумовні норми і правила, порушення яких із моральної точки зору неприпустиме.

Культурно поводитися необхідно не для того, щоб оточуючі вважали тебе вихованим, а щоб іншим було легше — от найважливіший принцип етикету. Сам по собі, без щирості, доброти, делікатності етикет ніщо. Іноді запитують: "Хто краще, людина добра, але нестримана, брутальна, чи холодна, зла, але з гарними манерами?" Відповідь одна: обидва погані.

Василь Шукшин зобразив "дивних" людей із народу, що несуть у собі моральну чистоту і вимогливість до життя. У його розповіді "Образ" йдеться про те, що неввічливість і брутальність можуть завдати серйозної травми.

Батько з дочкою прийшов у крамницю, де його почала ображати й принижувати продавщиця, випадково прийнявши за п'яницю. Це хамство вразило серце маленької Сашеньки. Вона замовкла, коли батько почав розбиратися з дядьками і тітками, а потім сказала: "дядьки і тітки погані"... Батько взяв дівчинку на руки: "Крихітко ти моя... Невже ти все розумієш?"

В.Шукшин вустами свого героя запитує: доки ми самі сприятимемо хамству? Його вразила людина в плащі: її манера, її бажання догодити зухвалому продавцеві, чиновникові, просто хаму — причому догодити будь що! Адже ми самі розплодили хамів, самі! Ніхто нам їх не завіз, не закинув на парашутах.

У народі вважають, що вихований — вище за освіченого. Часом освічений лишає за собою право на принизливе й образливе ставлення до інших, на брутальність і нахабство.

А.С.Макаренко писав, що випускники педагогічних вузів нічого не знають про те, як треба говорити з учнем, немає вміння сидіти, стояти, не знають, як треба пройти східцями. Ви скажете, що це дрібниці. А він стверджував, що в педагогіці це не дрібниці. А.С.Макаренко наголошував, що навчання гарних манер треба починати з самих себе. Уміння сидіти, стояти, правильно вітатися, розмовляти, відповідати на запитання — найважливіші елементи етикету. От чому так важливо, щоб етикету вчили в сім'ї, в училищах і вузах.

Ми часто чуємо, що культура поведінки походить від батьків. У дім завітав учитель. Син (донька) бачить і запам'ятовує: чи запропонували ви йому сісти; як привіталися з учителем; яким тоном розмовляли; чи почастили чаєм тощо.

Гарні манери, — пише англійська письменниця Барбара Картленд, — починаються в гарному будинку з простих, чемних слів. Перед приходом учительки в домівку мати говорить синові (доньці): "Вдягни чисту сорочку, прибери зі столу". Ази спілкування зі старшими, друзями, однолітками не зникають без сліду. У добрій, інтелігентній сім'ї не вибачають брутальності, неухважності, зневажливого ставлення до людей (і молодших, і старших).

На превеликий жаль, трапляються батьки, котрі на службі чемні й чуйні, а вдома, знявши пальто, разом ховають у шафу і свою ввічливість. Такі люди (він або вона), прийшовши додому, постійно гарчать на чоловіка (дружину), мати, дітей, дорікають близьких у присутності дітей. Такі батьки втрачають авторитет. У відповідь на зауваження діти кажуть їм: "Поглянь на себе!"

Особливу роль в етиці сімейних взаємин відіграє культура спору. Від початку слід викоренити корисливу критику, тобто критику для зведення рахунків, для профілактики, заради вправлення.

Розглянемо приклад корисливої критики: "Ти мене дорікала, що я погано готую (мало заробляю), тепер я скажу все, що думаю про тебе".

Критика для профілактики трапляється з будь-якого приводу з ранку і до вечора: "Ти не прав(а), ти помиляєшся, ти не розумієш елементарного".

Критика заради вправління полягає у завданні першого удару для зняття відповідальності з себе. Наприклад, чоловік спалив сорочку і замість визнання власної провини дорікає дружині: "Завжди ти відволікаєш, заважаєш зосередитися, через тебе й праска перегрілася, і сорочку я спалив!"

У кожної людини є межа сприйнятливості і терпимості. Коли її перейдено, нервова система починає захищатися: спочатку з'являється дратівливість, а потім настає цілковита байдужість.

Але особливо небезпечною для духовного комфорту сімейних взаємин є так звана вибухова критика. У сімейному спілкуванні щодня виникають непорозуміння. Якби не вони, то життя перетворилося б на суцільне з'ясування відносин. Недомовки, як правило, знімаються в ході обговорення наболілого в атмосфері, що налаштовує на роздуми. Коли цього не відбувається, трапляється непоправне: одна зі сторін, помітивши помилку іншого, починає роздмухувати конфлікт. Наприклад, у їдальні розбито тарілку з сервізу. В однієї дружини ця незграбність чоловіка викликає бурхливий потік образливих слів, пов'язаний зі спогадом про розбиту три роки тому вазу, про плафон світильника, що лопнув, про те, що ножі завжди кудись зникають... Виникає сварка, в якій місце логіки заступають гірки емоції. Як наслідок — холодність, відчуженість, ба й ненависть, думки про розлучення.

Сімейна критика в присутності дітей неприпустима, а якщо вона раптом виникла, то має бути доброзичливою. Помічаючи помилки і недоліки дружини (чоловіка), розкажіть про свої власні, продемонструйте стурбованість долею близької людини.

"Без критики жити можна, проте рости не можна", —твердить народна мудрість. Критикувати в сім'ї можна і потрібно, але делікатно, інакше

брутальна критика заторкне самолюбство, викличе ворожі почуття. Наголошуючи якійсь недолік, обов'язково покажіть, що назагал у вашому другові переважають чесноти. А найголовніше — не квапитися приклеювати образливі ярлики: "неохайний", "педант", "замур-занець", "чистоплюй" тощо.

Критика в сімейних відносинах має бути своєчасною, по гарячих слідах, у той час, коли людина шукає вихід. Робіть акцент при цьому на можливостях і шляхах виправлення помилок свого супутника життя. Дехто твердить: "Нічого, він (вона) і так мене любить". Це небезпечна й серйозна помилка. Позаяк любов і повага швидко виснажуються, якщо їх не підтримувати.

Письменник і врач-психотерапевт В.Леві зазначає, що у стосунках подружжя важливу роль відіграє образ гармонійно розвиненої особистості. Якою мірою наш образ справляє враження на іншого? Наскільки його образ наділений для нас яскравістю та свіжістю? Часто посилаються на відомий афоризм: "Не одяг прикрашає людину". При цьому чомусь забувають, що охайний домашній одяг теж впливає на естетичне сприйняття партнера.

І скільки глузду й витримки треба виявити, щоб позбавитися тих вражень, які щодня (словом, справою, одягом) формують улюблений образ!

Усім зрозуміло, що алкоголь і сім'я несумісні. Часом можна почути: "Нічого страшного, коли-небудь можна й випити!" Утім, давно доведено, що алкоголь вбиває добрі почуття, перетворює людину на ніщо. 1867 року в Москві вийшла друком книжка: "Про пияцтво. Шкода, яку заподіює пияцтво фізичній і моральній природі людини. Досвіди, спостереження і думки вчених, філософів і юристів стародавнього і нового світу". У ній, зокрема, йдеться, що вже давні афіняни під пияцтвом розуміли пристрасть, притаманну егоїстам. Коли ця пристрасть укорінюється в людині, наступає громадянська смерть. Хоча людина існує, вона не живе, бо гине мозок — джерело думки. "Алкоголь озвірює й оскотинює людину" (В.Г.Белінський). Пиятикам у будь-якій сім'ї нема ніякого виправдання і вибачення. Ця виразка підточує і бюджет, і почуття подружжя, веде до розпаду сім'ї. Це відбува-

ється в тому разі, коли люди забувають, що мета спілкування — це краса самого спілкування.